

त्रि.वि. द्वारा स्वीकृत पाठ्यक्रमा आधारित स्नातक प्रथम वर्ष ऐ.
नेपाली ४१ ६नेपाली कथा र उपन्यास

नेपाली कथा र उपन्यास

लेखक

देवेन्द्रबहादुर बानिया

मेरो भनाइ

यो E book त्रिभुवन विश्वविद्यालयको चार वर्षे वि .एड. प्रथम वर्षको मूल ऐच्छिक र अतिरिक्त ऐच्छिक विषय लिएर अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि **नेपाली कथा र उपन्यास (४१६)** पाठ्यक्रममा आधारित रही तयार पारिएको छ।वर्तमान सन्दर्भमा अधिकांश विद्यार्थीहरू विभिन्न कारणले चाहेर पनि क्याम्पसका भौतिक कक्षामा उपस्थित हुन नसकेका कारणले उनीहरूको शैक्षिक गुणस्तर दिन प्रतिदिन खस्कँदै गइरहेको छ । यसर्थ यो E book विद्यार्थीहरूको फुर्सदको समयमा उनीहरूको रुचि अनुसार उनीहरू रहेकै स्थानमा प्रविधिको प्रयोग गरी अध्ययन गर्न सकून् र खस्कँदो शैक्षिक अवस्थामा सुधार ल्याउन् भन्ने मूल उद्देश्यका साथ तयार पारिएको छ । यस E book को अधिकतम उपयोग गरी विद्यार्थीहरूले स्तरानुरूप ज्ञान हसिल गरी आफ्नो सिकाइलाई दिगो बनाउनुका साथै परीक्षामा उच्चतम अङ्क प्राप्त गर्न यो पुस्तक महत्वपूर्ण अध्ययन सामग्री बन्नेछ भने अर्कोतर्फ साहित्यका अध्ययता र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा संलग्न हुने शिक्षकहरूका लागि पनि उत्तिकै सहयोगी सिद्ध हुनेछ भन्ने विश्वास लिएको छु।

प्रस्तुत E book तयार पार्नेको लागि सल्लाह, सुझाव र प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने क्याम्पस व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष, क्याम्पस प्रमुख र यस पुस्तकको डिजाइन लगायत अन्य प्राविधिक कुराहरूमा सहयोग गर्नुहुने यस क्याम्पसका UGC GRANTS अन्तर्गतका फोकल पर्सन युवराज दाहाल र ICT विभाग प्रमुख टीका थेवे प्रति विशेष आभार प्रकट गर्दछु । यस क्याम्पसमा अध्यापनरत सम्पूर्ण प्रध्यापक, उपप्राध्यापक ,सहायक प्रध्यापक,प्रशिक्षक , कर्मचारी र विद्यार्थीहरूलाई हृदयतःधन्यवाद प्रकट गर्दछु । आगामी दिनहरूमा सबै पक्षबाट सकारात्मक एवम् रचनात्मक सुझावको अपेक्षा गर्दै यो E book को अध्ययन गरी मूल्याङ्कन गर्ने जिम्मेवारी यहाँहरूलाई सुम्पन पाउँदा अत्यन्त खुसी महसुस गरेको छु।

भूमिका

ग्याँस च्याम्बरको मृत्यु' शीर्षकको यो कथाले हिटलरको शासनकालमा नाजीहरूले गरेका क्रूरता र त्यसको मानवतामाथि परेको गहिरो प्रभावलाई चित्रण गर्छ। यो एउटा यस्तो यात्रा हो जहाँ इतिहासको अँध्यारो पाटो र प्रेमको अमरता एकसाथ प्रस्तुत भएका छन्। यस कथाको मुख्य पात्र रेनाता र बेनेडिक्टको प्रेम हो, जसले फासीवादको क्रूरतालाई पनि जित्न सक्छ भन्ने सन्देश दिएको छ। यो e-book को उद्देश्य हिटलरले गरेको अत्याचारको बारेमा मात्र होइन, प्रेम र मानवताको शक्ति कसरी सबैभन्दा ठूलो क्रूरताको बिरुद्ध पनि विजयी हुन सक्छ भनेर देखाउनु हो। यो कथाले हामीलाई इतिहासबाट सिक्न, शान्तिको महत्त्व बुझ्न, र घृणा र हिंसाको विरोध गर्न प्रेरित गर्छ। यो e-book युवा पाठकहरूका लागि विशेष गरी महत्त्वपूर्ण छ ताकि उनीहरूले इतिहासको अँध्यारो पक्षलाई बुझ्न सकून् र भविष्यमा यस्ता घटनाहरू दोहोरिन नदिनका लागि सजग रहन सकून्। रेनाता र बेनेडिक्टको कथाले हामीलाई सिकाउँछ कि संसारमा प्रेम, सद्भावना, र शान्तिको महत्त्व अतुलनीय छ, र यी मूल्यहरूका लागि लड्नु हाम्रो कर्तव्य हो।

विषय सूचि

परिचय: 'ग्यास च्याम्बरको मृत्यु'को वैचारिक धरातल	१
<u>कथावस्तु</u>	१
प्रमुख चरित्रहरू : रेनाता, बेनेडिक्टो र सुनकेसा चुल्ठो	२
<u>परिवेश</u>	३
विचार र उद्देश्य: फासीवादमाथिको विजयको उद्घोष	४
शीर्षकको सार्थकता : मृत्युको पनि मृत्यु	५
<u>भाषाशैली</u>	५
निष्कर्ष: प्रेमको अमरता र शान्तिको सन्देश	७
<u>सन्दर्भ सामग्री</u>	८

परिचय: 'ग्यास च्याम्बरको मृत्यु'को वैचारिक धरातल

'ग्यास च्याम्बरको मृत्यु' नेपाली साहित्यको एक महत्त्वपूर्ण रचना हो। यसले दोस्रो विश्वयुद्धको भयावहता, विशेषगरी नाजीहरूको यातना शिविरमा भएका अमानवीय घटनाहरूलाई प्रेम, प्रतिरोध र अमरताको दृष्टिकोणबाट प्रस्तुत गरेको छ। यो कथा केवल ऐतिहासिक घटनाको वर्णन मात्र होइन, बरु फासीवादको क्रूरता, मानव-अधिकारको हनन र त्यसको विरुद्ध उठ्ने प्रेम, मानवता तथा शान्तिको आवाजको शक्तिशाली प्रतीकात्मक अभिव्यक्ति हो। कथाकारले रेनाता र बेनेडिक्टोको अमर प्रेममार्फत मानवताको विजयलाई चित्रण गर्दै हिटलर र उसका अनुयायीहरूले निर्माण गरेको ग्यास च्याम्बरहरूलाई अन्ततः आफैँ मरेको घोषणा गरेका छन्। यो कथाले युद्धको त्रासदीलाई व्यक्तिगत प्रेमको लेन्सबाट हेरेर विश्व शान्तिको अपरिहार्यतामाथि जोड दिएको छ।

कथावस्तु : प्रेम र प्रतिरोधको महागाथा

कथाको कथावस्तु एकै समयमा प्रेमिल, मार्मिक र क्रान्तिकारी छ। कथाको सुरुवात एक 'सुनकेसा चुल्ठो'को बयानबाट हुन्छ, जुन पोल्यान्डको 'अस्वाइसिम कन्सन्ट्रेसन क्याम्प'मा राखिएको एक ऐतिहासिक अवशेष हो। यो चुल्ठो प्रतीक हो रेनाता नामक एक युवतीको, जसलाई फासीवादले ग्यास च्याम्बरमा खरानी पारेको थियो।

कथाको मुख्य कथानक

चुल्ठोको वाचन: कथाको प्रमुख वक्ता त्यो सुनकेसा चुल्ठो हो, जसले आफूलाई रेनाताको अभिन्न अंशको रूपमा प्रस्तुत गर्दै ग्यास च्याम्बरमा कसरी फासीवादको मृत्यु भयो भन्ने कथा सुनाउँछ। यसले हिटलर, आइकम्यान र हान्स स्पाइडेलले लाखौँ मानिसलाई कसरी निर्ममतापूर्वक मारे भन्ने इतिहास बताउँछ।

रेनाता र बेनेडिक्टोको प्रेम: कथाको केन्द्रमा रेनाता र बेनेडिक्टोको प्रेम कथा छ। फरक धर्म (रेनाता यहूदी र बेनेडिक्टो क्रिश्चियन) र पृष्ठभूमि भए पनि उनीहरूको प्रेम अमर छ। उनीहरू 'बुडापेस्ट स्वेर'मा भेटेर वाल्ट्ज (Waltz) नृत्य गर्ने योजना बनाउँछन्, जुन उनीहरूको प्रेमको प्रतीकात्मक अभिव्यक्ति हो।

फासीवादको आक्रमण र वियोग: उनीहरूको मिलनको तयारीका क्रममा जर्मन एसएस ट्रूपसले बुडापेस्टका सबै मानिसलाई गिरफ्तार गर्छ। रेनाता र बेनेडिक्टोको प्रेम कहानीमा यो एउटा त्रासदीपूर्ण मोड हो। रेनातालाई अस्वाइसिम क्याम्प पठाइन्छ, जबकि बेनेडिक्टो अर्को कुनै क्याम्पमा हुन्छन्। यसरी उनीहरू विछोडिन्छन्।

यातना शिविरको वर्णन: रेनाताको भोगाइमार्फत कथाले यातना शिविरको भयावह दृश्य चित्रण गर्छ। मानिसलाई पशुसरह व्यवहार गरिएको, डाक्टर र प्रोफेसरहरूलाई पनि कुनै दया नदेखाइ मारिएको, कपाल खौरिएको, लुगा फुकालेर नाङ्गै पारिएको र अन्ततः ग्यास च्याम्बरमा पठाइएको दृश्यहरू मार्मिक छन्।

रेनाताको मृत्यु र पुनर्जन्म: रेनातालाई पनि अरूसरह ग्यास च्याम्बरमा पठाइन्छ। उनको मृत्यु हुन्छ, तर उनको सुनकेसा कपालको चुल्ठो मात्र बाँच्छ। उनको खरानी आँधीबेहरी बनेर युरोप र सारा संसारभर फैलिन्छ। यो मृत्यु होइन, यो मानवता र प्रेमको पुनर्जन्म हो।

फासीवादको अन्त्य: कथाको क्लाइमेक्समा रेनाताको खरानीले संसारभरि मानवता, शान्ति र प्रेमको प्रेरणा फैलाउँछ। बेनेडिक्टोले रेनाताको प्रेमबाट शक्ति पाएर फासीवादलाई पराजित गर्ने सङ्कल्प गर्छ। स्टालिनग्राड र नर्म्यान्डीको युद्धमा फासीवाद पराजित हुन्छ र अन्ततः बर्लिनमा हिटलरको पनि मृत्यु हुन्छ। कथाकारले हिटलरको मृत्युलाई रेनाताको रगतले मुछिएको झण्डाको सुइरोले रोपेको प्रतीकात्मक रूपमा चित्रण गर्छन्।

अमरताको सन्देश: कथाको अन्त्यमा त्यो चुल्ठोले दर्शकलाई आफ्नो प्रेम कथा सुनाउन जारी राख्छ। यसले प्रेम, शान्ति र मानवता अमर हुने सन्देश दिन्छ, जबकि हिटलर र फासीवादको चिहान बेपत्ता हुन्छ। यो कथाले एउटा प्रेम कथालाई विश्वव्यापी शान्ति आन्दोलनको रूपमा रूपान्तरण गरेको छ।

प्रमुख चरित्रहरू : रेनाता, बेनेडिक्टो र सुनकेसा चुल्ठो

कथामा मुख्य रूपमा तीनवटा चरित्रहरू छन्, जसमध्ये दुईवटा मानवीय चरित्र र एउटा प्रतीकात्मक चरित्र छ।

रेनाता: उनी कथाकी प्रमुख पात्र हुन्। उनी एक यहूदी युवती हुन् जसलाई फासीवादी शासकहरूले ग्यास च्याम्बरमा मारेका थिए। रेनाता प्रेम, सौन्दर्य, आशा र जीवनशक्तिको प्रतीक हुन्। उनको सुनकेसा कपाल, नीलो आँखा र सुन्दर व्यक्तित्वले उनको आन्तरिक पवित्रता र मानवतालाई प्रतिनिधित्व गर्छ। उनी एक निर्दोष नागरिक हुन् जसको जीवन फासीवादको क्रूरताको सिकार भयो। उनको मृत्यु भौतिक रूपमा भए पनि उनको प्रेम, साहस र मानवता अमर छ। उनको खरानीले सारा संसारभरि प्रेम र न्यायको सन्देश फैलाउँछ।

बेनेडिक्टो: उनी रेनाताका प्रेमी हुन्। उनी क्रिश्चियन भए पनि रेनाताप्रतिको उनको प्रेम धर्म र जातभन्दा माथि छ। बेनेडिक्टो प्रतिरोध, सङ्घर्ष र विजयको प्रतीक हुन्। रेनाताको वियोग र मृत्युले उनलाई कमजोर बनाउँदैन, बरु उनको खरानीबाट शक्ति पाएर उनी फासीवादको अन्त्य गर्ने महानायक बन्छन्। उनको चरित्रले प्रेमले कसरी मानिसलाई महान् उद्देश्यका लागि प्रेरित गर्छ भन्ने देखाउँछ।

सुनकेसा चुलो: यो कथाको सबैभन्दा महत्वपूर्ण र प्रतीकात्मक चरित्र हो। यो चुलो भौतिक रूपमा रेनाताको कपाल भए पनि यसले धेरै कुराको प्रतिनिधित्व गर्छ।

जीवित इतिहास: यो ग्यास च्याम्बरको त्रासदीको प्रत्यक्षदर्शी र जीवित साक्षी हो।

अमरताको प्रतीक: रेनाताको मृत्युपछि पनि यो बाँचेको छ, जसले प्रेम र मानवता कहिल्यै नमर्ने सन्देश दिन्छ।

शान्तिको दूत: यो म्युजियममा राखिएको छ र आगन्तुकहरूलाई शान्तिको सन्देश सुनाउँदै हिँड्छ।

न्यायको वाचन: यसले आफ्नो कथा सुनाएर फासीवादका अपराधहरूलाई उजागर गर्छ र त्यसको विरुद्ध विश्वलाई एकजुट हुन आह्वान गर्छ।

हिटलर: यस कथाको सहायक पात्र हिटलर हो । ऊ दोस्रो विश्वयुद्धको तानाशाही व्यक्ति पुरुष पात्र हो । ऊ निर्दोष व्यक्तिलाई ग्याँस च्याम्बरमा थुनेर मार्ने कार्यमा संलग्न व्यक्ति हो ।

परिवेश : त्रासबाट शान्तिमा रूपान्तर

कथाको परिवेश दुई फरक समय र स्थानको बीचमा घुम्छ:

पहिलो परिवेश: त्रासद यातना शिविर (अस्वाइसिम क्याम्प, क्राकाउ) कथाको अधिकांश भाग दोस्रो विश्वयुद्धको समयको भयावह अस्वाइसिम क्याम्प र बुडापेस्टको पृष्ठभूमिमा आधारित छ। यस परिवेशले मानव इतिहासको सबैभन्दा क्रूर र बर्बर समयलाई चित्रण गर्छ। यातना शिविरको वातावरण डरलाग्दो, दुर्गन्धित र मानवीय संवेदनरहित छ। यहाँ मानिसहरूलाई वस्तुसरह व्यवहार

गरिन्छ र कुनै दया वा सहानुभूति देखाइँदैन। यस परिवेशले फासीवादको असली कुरूपतालाई उजागर गर्छ।

दोस्रो परिवेश: शान्तिको संग्रहालय (वर्तमान) कथाको ढाँचा वर्तमान समयमा सेट गरिएको छ, जहाँ त्यही क्याम्प अहिले 'शान्ति म्युजियम'मा परिणत भएको छ। यहाँ मानिसहरू त्रासदीलाई सम्झन र भविष्यमा यस्ता घटना नहोस् भन्ने सन्देश लिन आउँछन्। यो रूपान्तरित परिवेशले इतिहासको घाउलाई निको पार्ने र शान्ति स्थापना गर्ने मानवताको प्रयासलाई झल्काउँछ। यसरी, परिवेशले त्रासदीबाट शान्ति र घृणाबाट प्रेमसम्मको यात्रालाई प्रतीकात्मक रूपमा देखाउँछ।

विचार र उद्देश्य: फासीवादमाथिको विजयको उद्घोष

यस कथाको मूल विचार र उद्देश्य धेरै तहमा छ।

प्रेमको अमरता: कथाको सबैभन्दा बलियो सन्देश प्रेमको अमरता हो। रेनाता र बेनेडिक्टोको प्रेम भौतिक मृत्युभन्दा धेरै शक्तिशाली छ। उनीहरूको प्रेमले फासीवादलाई पराजित गर्छ र संसारभरि मानवताको सन्देश फैलाउँछ।

फासीवादको आलोचना: कथाको मुख्य उद्देश्य फासीवादको क्रूरता, निरङ्कुशता र अमानवीयताको घोर विरोध गर्नु हो। यसले हिटलरको शासनलाई 'मानव हत्याको शिशु' र 'सृष्टिको कलंक'को रूपमा चित्रण गरेर त्यसको वैचारिक जगलाई नै भत्काउन खोज्छ।

शान्ति र मानवताको अपरिहार्यता: कथाले युद्ध र सामूहिक हत्याको विरुद्ध विश्व शान्तिको आवश्यकतामाथि जोड दिएको छ। रेनाताको खरानीले शान्ति र प्रेमको प्रेरणा फैलाएको चित्रणले विश्वमा शान्ति स्थापना गर्न सबैले प्रेम र मानवताको बाटोमा हिँड्नुपर्छ भन्ने सन्देश दिन्छ।

न्यायको जीत: हिटलर, आइकम्यान र स्पाइडेलजस्ता फासीवादीहरूलाई अन्ततः दण्डित गरिएको र उनीहरूको चिहानसमेत बेपत्ता भएको देखाएर कथाले न्यायको विजयलाई पुष्टि गर्छ। यसले अपराध कहिल्यै लुक्दैन र अन्ततः सत्यको जित हुन्छ भन्ने विश्वास दिलाउँछ।

शीर्षकको सार्थकता : मृत्युको पनि मृत्यु

'ग्यास च्याम्बरको मृत्यु' शीर्षक अत्यन्तै प्रतीकात्मक र गहिरो अर्थ बोकेको छ। सामान्यतया, ग्यास च्याम्बरले मानिसहरूको मृत्यु गराउँथ्यो। तर, यस कथामा शीर्षकले उल्टो अर्थ दिन्छ।

ग्यास च्याम्बर आफैँ मृत्यु: कथामा भनिएको छ, "यो फासिस्ट ग्याँस च्याम्बर नै बरु मृत्यु।" यसको अर्थ, फासीवादको प्रतीकको रूपमा रहेको ग्यास च्याम्बरको विनाश भएको छ, तर त्यसमा मारिएका रेनाता र अन्य मानिसहरूको प्रेम र मानवता जीवित छ।

युद्धको मृत्यु: यो शीर्षकले केवल ग्यास च्याम्बरको भौतिक अन्त्यलाई मात्र होइन, बरु यसले प्रतिनिधित्व गर्ने फासीवादी सोच, घृणा र युद्धको अन्त्यलाई पनि जनाउँछ। युद्ध र घृणाको विचार मरेको छ, तर प्रेम र शान्तिको विचार अमर छ।

यसरी, यो शीर्षकले फासीवादको हार र मानवताको जितको उद्घोष गर्छ, जसले कथाको मूल उद्देश्यलाई स्पष्ट रूपमा प्रतिबिम्बित गर्छ।

भाषाशैली : कवितामय गद्य र प्रतीकको प्रयोग

कथाको भाषाशैली अत्यन्तै प्रभावकारी र विशिष्ट छ।

कवितामय गद्य: कथाको भाषा गद्य भए पनि यसमा कविताको झल्को पाइन्छ। 'भुजङ्गप्रयात छन्दै लहराइ रहेछ' र 'मन्दाक्रान्ता स्वरमा आफ्नो कथा सुनाउँदै' जस्ता वाक्यांशले कथालाई एक विशेष लयात्मकता दिएको छ।

प्रतीकात्मकता: कथामा प्रतीकहरूको व्यापक प्रयोग भएको छ।

सुनकेसा चुल्ठो: रेनाताको अमर प्रेम र मानवताको प्रतीक।

ग्यास च्याम्बर: फासीवाद र क्रूरताको प्रतीक।

आँधीबेहरी: रेनाताको खरानीबाट उत्पन्न भएको क्रोध र न्यायको शक्ति।

वालज : प्रेम, सौन्दर्य र जीवनको उत्सव।

बिम्ब र उपमा: कथाले विभिन्न बिम्बहरू र उपमाहरू प्रयोग गरेको छ, जसले पाठकको मनमा गहिरो प्रभाव पार्छ। 'बिजुलीको अवाल', 'बिजुली चिता', 'रेनाताको खरानीले पृथ्वीको कुनाकुनामा छर्यौं' जस्ता बिम्बहरूले कथालाई अझ जीवन्त बनाएको छ।

व्यक्तिगतकरण (Personification): कथामा निर्जीव वस्तु (चुल्ठो)लाई मानिसको रूपमा प्रस्तुत गरी कथावाचकको भूमिका दिइएको छ। यसले कथालाई अझ शक्तिशाली र भावनात्मक बनाएको छ।

निष्कर्ष: प्रेमको अमरता र शान्तिको सन्देश

'ग्यास च्याम्बरको मृत्यु' केवल एक कथा होइन, यो मानवताको लागि एउटा चेतावनी र आशाको सन्देश हो। यसले इतिहासको सबैभन्दा अँध्यारो अध्यायलाई प्रेमको शक्तिले कसरी उज्यालो बनाउन सकिन्छ भन्ने देखाउँछ। रेनाताको मृत्यु केवल एक व्यक्तिको मृत्यु होइन, यो फासीवादको क्रूरतामाथि प्रेमको विजयको सुरुवात हो।

आज अस्वाइसिम क्याम्प शान्तिको संग्रहालय बनेको छ, र रेनाताको चुल्ठो त्यहीं बसेर आफ्नो कथा सुनाइरहेको छ। यो कथाले हामीलाई सम्झाउँछ कि घृणा र युद्धले मानवतालाई नष्ट गर्न सक्दैन। प्रेम, शान्ति र न्याय सधैंभरि जीवित रहन्छन्। अन्तमा, कथाकारले पाठकलाई चुल्ठोमा एउटा रातो गुलाफ सिउरिदिन आग्रह गर्छन्, जसले रेनाताको प्रेमलाई सधैं ताजा राख्नुपर्छ भन्ने सन्देश दिन्छ। यसरी, कथाले पाठकलाई केवल कथा सुन्ने मात्र होइन, बरु शान्ति र मानवताको यस अभियानको एक हिस्सा बन्न पनि प्रेरित गर्छ।

सन्दर्भ सामग्री

कथाको मूल पाठ ('ग्यास च्याम्बरको मृत्यु')

दोस्रो विश्वयुद्ध र होलोकास्टसम्बन्धी ऐतिहासिक लेखहरू।

अस्वाइसिम-बिरकेनाउ यातना शिविरको इतिहास।

फासीवादको उदय र पतनसम्बन्धी अध्ययनहरू।

नेपाली साहित्यमा प्रतीकात्मक र कवितामय गद्यसम्बन्धी समालोचनाहरू।